

ԲԱԶՄԱՄԱՎԷՂ

Զ. ՏԱՐԻ. ԹԻՒ 7.

1848

ԱՊՐԻԼԻ 1.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԻՐԱՒԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Վաղղիոյ հասարակաց երաւոնիք :

ԵՐԲՈՐ ասկէ առջի հատուածին մէջ ըսինք թէ Վաղղիացւոց ազգը հիմակուան ատենս սահմանադրական կառավարութեան օրինակ եղեր է ամենուն, դեռ փետրուարի 22^ն Փարիզու մէջ հանդիպած մեծ փոփոխութիւնը չէինք իմացած. բայց իմանալէն ետքն ալ մեր խօսքին իսկութիւնը սուտ ելած չտեսանք, վասն զի հասարակապետական կառավարութիւնն ալ երեւելի տարբերութիւն մը չունի սահմանադրականէն, մանաւանդ թէ շատ անգամ սահմանադրական ալ կ'ըսուի. ահոր համար, ինչպէս որ խոստացեր էինք, համառօտենք հոս Վաղղիոյ իրաւանցը պատմութիւնը, և ետքը իրենց հիմա-

կուան միտքը իրենց նոր առժամանակեայ տէրութեան խօսքերովը բացատրենք :

Վաղղիացիք ասկէ ինչուան հարիւր յիսուն տարի առաջ միակերպ օրէնք մը չունէին, անկէ ետքն ալ երկիրը երեսունուիրեք գաւառ բաժնուած ըլլալով, ամէն գաւառ իրեն համար զանազան իրաւունք ու արտօնութիւններ ունէր. որով կառավարութիւնն ալ շատ դժուար կ'ըլլար : Երբոր 1789^ն Վաղղիոյ մեծ խռովութիւնն սկսաւ, ամէն բանէ առաջ մասնաւոր իրաւունքներն ու ազնուականաց արտօնութիւնները ջնջեցին, տուրքերը ուղեցին որ ամենուն վրայ հաւասար բաժնուին, ամէն

մարդ ալ կարենայ քաղաքական ու զինուորական պաշտօններու մէջ մտնել, և ամէն քաղաքաց ու գաւառաց արտօնութիւնները վերցուին :

Ազգային ժողովը 1791^{ին} սահմանադրութիւն մը հրատարակեց, որ ընդունեցաւ նաեւ իրենց թագաւորը Առդովիկոս Ժ. Բ. : Ինչ սահմանադրութիւն որոշուեցաւ Վաղդիոյ երկրին հիմնկուան բաժանումը, հաստատուեցաւ աս սկզբունքը թէ գերագոյն իշխանութիւնը ազգին ձեռքն է, և ազգը իր իշխանութիւնը իր երեսփոխաններուն ձեռքովը պիտի բանեցընէ : () րէնք դնելու իշխանութիւնը յանձնուած էր օրէնսդրաց ժողովոյն . ասոնց ընտրութիւնը երկու տարին մէյմը կ'ըլլար . իսկ օրինաց գործադրութիւնը թագաւորին ձեռքն էր, և թագաւորութիւնը որդւոց օրդի պիտի անցնէր՝ մանչերուն՝ անդրանկութեան կարգաւ . թագաւորին անձը անփնասելի և սրբազան կը սեպուէր :

Երբոր խռովարարաց ապստամբութեամբը Առդովիկոս Ժ. Բ. զլխատուեցաւ, կառավարութիւնը դարձաւ եղաւ հասարակապետական 1793^{ին} . սահմանադրութիւնը առաջ նոյն մնաց, բայց ետքը փոխուեցաւ . օրէնսդրական իշխանութիւնը առաջ մէկ ժողովի մը յանձնուեցաւ, ու երկու տարի ետքը ուրիշ երկու ժողովքի, որոնց մէկը ժողով հինգհարիւրոց կ'ըսուէր, մէկալը ժողով երիցագունից կամ ծերակոյտ . իսկ գործադրական իշխանութիւնը հինգ հոգւոյ յանձնուեցաւ : Իսկ հինգ հոգին ասանկ կ'ընտրուէին . հինգհարիւրոց ժողովը կ'անուանէր 50 հոգի, ծերակոյտն ալ անոնց մէջէն կ'ընտրէր հինգը : Բիշ ատենէն աս կարգերն ալ այլ և այլ փոփոխութիւններ ունեցան, ինչուան որ 1799^{ին} հիւպատոսական կառավարութիւն եղաւ, անկէց ետքն ալ Վափոլէոն Պոնափաութի տիրապետեց, թէպէտ և ընդհանրապէս սահմանադրութեան գլխաւոր հիմունքը պահեց :

Երակոյտը 1814^{ին} ձգեց զՎափոլէոն, ու նոր սահմանադրութիւն մը

հաստատեց առաջինին նման : Առդովիկոս Ժ. Բ. երդուեցաւ ան սահմանադրութիւնը պահելու, և անով կառավարուեցան Վաղդիոյ ինչուան 1830 : Ինչ տարին յուլիսի ետքի օրերը մեծ խռովութիւն մը հանեցին՝ սահմանադրութեանը ճիշդ չպահուելուն համար . Վարդոս Ժ. Պուրպոնեան թագաւորը ձգեցին, ու տեղը անցաւ Առդովիկոս Փիլիպպոս () րէանի ցեղին զըլխաւորը : Իսկայ ալ խօսք տուաւ որ սահմանադրութիւնը անխախտ պահէ . բայց 17 տարի թագաւորելէն ետքը աս տարուան փետրուարի 22^{ին} խռովութեամբը առաջ հրաժարեցաւ թագաւորութենէն, ետքն ալ փախաւ Ինգղիա, և Վաղդիոյ որոշեցին որ աս կէց ետքը իրենց կառավարութիւնն ըլլայ հասարակապետական : Եւրիլի 20^{ին} ազգային ժողով պիտի ըլլայ որ հասարակապետութեան սահմանադրութիւնը որոշէ ու հաստատէ . և թէպէտ հաւանական է որ քիչ փոփոխութիւն ընէ ազգը ինչուան հիմա եղածին վրայ, բայց մենք պէտք է սպասենք ան ժողովոյն որոշմանը՝ որպէս զի կարենանք զաղղիական իրաւանց պատմութիւնը աւելի ճշգրտութեամբ դնել օրագրիս մէջ : Ինչ այժմ պատշաճ կը համարինք դնել հոս ան Յայտարարութիւն որ Վաղդիոյ հիմնկուան առ ժամանակեայ կառավարութիւնը հանեց մարտի 2^{ին}, ու ամէն տեղ՝ ուր որ գեսպաններ ու հիւպատոսներ ունի անոնց խրկեց : Իսկայտարարութեան մէջ շատ աղէկ կ'երևնայ աս տարուան մեծ փոփոխութիւնն ընողներուն հոգին ու զիտաւորութիւնը . շատ հաւանական է որ ազգային ժողովն ալ նոյն զիտաւորութեամբ շարժի ու վախճանին հասնի : Յայտարարութիւնը աս է՝ արտաքին գործոց վերատեսչին անունովը գրուած, և անշուշտ իրմէ շարադրուած :

Պարոն,

« Կանօթ են ձեզի Փարիզու դիպուածները, այսինքն ժողովրդեան յաղթութիւնը, իր դիւցազնական քաջութիւնը, իր խօհեմութիւնը, իր հան-

դարտիլը , և բոլոր քաղաքացւոյ զոր-
ծակցութեամբը առջինին պէս բարե-
կարգութեան նորէն հաստատուիլը ,
այնպէս որ կարծես թէ ան միջոցին
որ երեւելի իշխանութիւնները ընդհա-
տեցան՝ հասարակաց խելքը և իրաւուն-
քը միայն եղաւ Վաղղիոյ կառավարիչը :

„ Եւանկով Վաղղիոյ խռովութիւնը
իրեն շրջանը մտաւ : Վաղղիան հասա-
րակապետութիւն եղաւ . և աս գաղ-
ղիական հասարակապետութեանս փոյ-
թը չէ որ ուրիշները ճանչնան ու հա-
ւանին կամ թէ չճանչնան իրեն ձեա-
նալը . վասն զի բնական իրաւանց , ազ-
գային իրաւանց պտուղն է ասիկայ . ա-
սիկայ մեծ ազգի մը կամքն է , և աս
ազգը ինքզինքը ինչպէս որ կը ճանչնայ՝
անոր վրայ գոհ է : Եւ սակայն , որով-
հետեւ գաղղիական հասարակապետու-
թիւնը կը փափաքի որ կարգաւորեալ
տէրութեանց կարգը անցնի իբրեւ բա-
րեկարգ տէրութիւն , և ոչ թէ իբրեւ
Եւրոպայի վիճակը տակն ու վրայ ընող
ցուցանք մը , անոր համար պէտք է որ
չուտ մը իմացնէք ան տէրութեան՝ ու-
րուն քով խրկուած էք՝ ան սկզբունք-
ներն ու դիտաւորութիւնները , որով
պիտի վարուի Վաղղիան ասկէց ետքը
արտաքին տէրութեանց հետ :

„ Վաղղիոյ տէրութեան հասարա-
կապետութիւն դառնալը՝ աշխարհիս
որ և իցէ տէրութեանց կառավարու-
թեանը կերպին դէմամենեւին անիրա-
ւութիւն մը չէ : Կառավարութեան
կերպ ըստածը նոյնչափ օրինաւոր տար-
բերութիւններ կրնայ ունենալ՝ որչափ
որ տարբեր են իրարմէ այլ և այլ ազ-
գերը բարբով , աշխարհագրական վի-
ճակով , ու մտաւորական՝ բարոյական
և նիւթական յառաջադիմութեամբ :
Ըմբողջ ազգերն ալ առանձնական մարդ-
կանց պէս զանազան տարիք ունին . զի-
րենք շարժող սկզբունքները իրարմէ ա-
ւելի մեծ ասպարէզներ ունին ետեւէ
ետեւ : Եւ ահա այլ և այլ ազգաց միա-
պետական , ազնուապետական , սահ-
մանադրական , հասարակապետական
կառավարութիւն կերպերը՝ իրենց հան-

ճարոյն հասունութեանը այլ և այլ աս-
տիճաններն են : Վանի որ տէրութիւն
մը կը տեսնէ որ ինքը ան աստիճաննե-
րուն մէջ աւելին կրնայ հասնիլ՝ աւելի
ազատութիւն կը պահանջէ . քանի որ
աւելի կը վառուի արդար ըլլալու և ազ-
գը սիրելու , աւելի հաւասարութիւն
ու ռամկապետութիւն կը պահանջէ :
Իսել է թէ ժամանակն է ցուցնողը :
Ի՞նչ ազգ մը թէ որ ատենէն առաջ աս
հասունութեան ուղէ հասնիլ՝ կը փճա-
նայ . ատենը հասնելէն ետքը՝ թէ որ
առիթը ձեռքէն հանէ , իր պատիւը
ոտքի տակ կ'առնէ : Եւ արպետ քաղա-
քագիտաց առջևը՝ միապետութիւնն ու
հասարակապետութիւնը այնպիսի բա-
ցարձակ սկզբունքներ չեն՝ որ ըստ ին-
քեան մէկվմէկ ջնջելու վերցընելու ե-
տեւէ ըլլան . այնպիսի բաներ են որ ի-
րարու հակառակ են , բայց կրնան դի-
մացէ դիմաց կենալ թէ որ իրարու խօս-
քը հասկընան ու իրարու պատիւը պա-
հեն :

„ Եւրեմն գաղղիական հասարակա-
պետութեան սկզբունքը միտքը , պատե-
րազմ չէ , ինչպէս որ 1792^ն եղաւ զրժ-
բաղդութեամբ , թէպէտ և ան ալ փա-
ռաւոր հարկ մըն էր . 1792^ն ու 1848^ն
մէջտեղը յիսուն տարի կայ . յիսուն տա-
րիէն ետքը նորէն 1792^ն սկզբանցը
դառնալը , կամ թէ ըսենք՝ աշխարհա-
կալութեան ու ինքնակալութեան ե-
տեւէ ըլլալը , առաջ երթալ չըլլար , ետ
ետ երթալ կ'ըլլայ . իսկ երեկուան փո-
փոխութիւնը քայլ մըն է որ դէպ 'ի ա-
ռաջ առինք և ոչ դէպ 'ի ետեւ : Բոլոր
աշխարհս ալ մենք ալ կ'ուզենք դիմել
դէպ 'ի եղբայրութիւն խաղաղութիւն :

„ Ի՞նչ որ 1792^ն գաղղիական հա-
սարակապետութեան վիճակը պատե-
րազմ կը պահանջէր , ան ատեններուն
ու աս մեր ժամանակին մէջ եղած տար-
բերութիւնները խաղաղութիւն կը պա-
հանջեն : Եւ այեցէք որ լաւ հասկընաք ,
ու ձեր քովիներուն ալ հասկըցնէք
այսպիսի տարբերութիւնները :

„ Ըզգը 1792^ն ազգ չէր . հապա մի
և նոյն երկրի մէջ երկու ժողովուրդ էր :

Սէկը իր արտօնութիւններէն զրկուած և մէկալը հաւասարութեան ու ազատութեան իրաւունքները ձեռք ձգած ըլլալով, իրարու դէմ այնչափ ատեն սոսկալի պատերազմ ունեցան : Արտօնութիւններէ զրկուածները միաբաներ էին բանտարկեալ միապետութեան ու նախանձաւոր օտարաց հետ՝ որ Վաղղիոյ յեղափոխութիւնը խափանէն, և պատերազմով հաստատեն նորէն միապետական, ազնուապետական ու եկեղեցականաց աշխարհական իշխանութիւնը : Այսօրուան օրս տարբեր տարբեր ու անհաւասար վիճակներ չկան . ազատութիւնը ամէն բան շտկեց . իրաւանց հաւասարութիւնը ամէն բան կուէց հաւասարցուց . ան եղբայրութիւնը որ մենք հիմակուրնէ կը հրատարակենք ու ազգային ժողովը բարեկարգութիւն պտղաբեր պիտի ընէ՝ զամէնքը մէկ սիրտ մէկ հոգի պիտի ընէ : Սէկ քաղաքացի մը չկայ Վաղղիոյ մէջ, (ինչ կարծիքի տէր ալ ըլլայ) որ ամէն բանէ առաջ հայրենեաց սիրովը վառուած չըլլայ, և աս եղբայրութեան կապակցութեամբ հարկաւ անառիկ կ'ըլլայ հայրենիքը և դրսի յարձակմունքէ ապահով : ։

Հոս աս ոճով երկայն բարակ կը բաղդատէ առաջին խռովութիւնը աս ետքինին հետ, ու ետքը կ'ըսէ .

« Ուրեմն դաղղիական Հասարակապետութիւնը ամենեւին մէկու մը դէմ պատերազմ բանալու միտք չունի . բայց թէ որ ուրիշները իրեն վրայ պատերազմ ուզեն բանալ, յայտնի է որ ինքը պատրաստ է դէմելլելու : Հիմակուան գլխաւոր կառավարիչներուն միտքը աս է : Արանի Վաղղիոյ՝ թէ որ ուրիշ մը իրեն դէմ պատերազմ բանայ, ու անանկով անոր ուժն ու փառքը աւելցունէ՝ նաև անոր չափաւորութեանը կամ կամայը դէմ : Սոսկալի վտանգ է Վաղղիոյ՝ թէ որ Հասարակապետութիւնը ինքիրմէ պատերազմ բանայ առանց ուրիշներէն ստիպուելու : Այլ թէ առջինը պատահի, իր պատերազմական քաջութեամբը, իր անհնարին գործունէութեամբը, իր ահագին ուժովը որ այս-

չափ տարուան խաղաղութեան ժամանակը դիզած է՝ իր երկրին մէջ անյալութիւն պիտի ըլլայ, և իր սահմանէն անդին անտարակոյս ահարկու : Իսկ եթէ երկրորդը պատահի, իր ատենով ըրած աշխարհակալութիւնները ուրիշներուն միտքը ձգելով՝ անշուշտ կը գրգռէ անոնց ազգասիրութիւնները ու կը թշնամացնէ զանոնք իրեն հետ, անով մեծ վտանգի մէջ կը դնէ իր առաջին և ընդհանրական նիզակակցութիւնը, որ է ժողովրդոց հոգին և քաղաքականութեան սէրը :

« Ահա, պարոն, ասոնք են խաղաղացեալ Վաղղիոյ սկզբունքները, ասոնք ինքը կրնայ ծանուցանել առանց վախնալու, բայց նաև առանց իրեն դէմ գրգռելու, իր բարեկամաց ու թշնամեացը . և աս սկզբունքներով պէտք է որ դուք հետագայ յայտարարութիւնները լաւ հասկընաք :

« 1815^{ին} դաշնադրութիւնները ասկէց ետքը Վաղղիոյ Հասարակապետութեան առջևը ուժ չունին . և սակայն ան դաշնադրութեանց մէջ եղած այլ և այլ տէրութեանց բաժանմունքները որովհետև մէյմը եղած են, Հասարակապետութիւնը իր ուրիշ ազգաց հետ ունեցած վերաբերութեանցը հիմն ու կեդրոնը անոնք կը սեպէ :

« իայն՝ թէպէտ 1815^{ին} դաշնադրութիւնները ան կողմանէ միայն կը զօրեն որ մէյմը եղեր են, և հիմա հասարակաց հաւանութեամբ պէտք է նորոգուին, և թէպէտ Հասարակապետութիւնը յայտնապէս կը ծանուցանէ թէ ինքը իրաւամբ և ի պաշտօնէ աս նորոգութիւններուն մէջ պիտի մտնէ կանոնաւոր ու խաղաղասէր կերպով, սակայն Հասարակապետութեան իմաստութիւնը, չափաւորութիւնը, խղճմտանքը, խոհեմութիւնը կեցած են, ու բոլոր Աւրոպային համար աւելի հաստատուն երաշխաւորութիւններ են քան թէ ան դաշնադրութեանց թղթերն որ այնչափ անգամ նոյն իսկ Աւրոպան աւերեր ու փոփոխեր է : ։

« Բանի մը խորհրդածութիւններ ալ

կ'ընէ Վաղղիոյ արտաքին ազդեցութեանը և քաղաքականութեանը վրայ, ու այսպէս կը լմնցնէ փառաւոր յայտարարութիւնը .

« Հասարակապետութիւնը իր ծնած վայրկենին , ու կռուոյն բուն տաքցած ատենին (աս կռիւր բացողը ժողովուրդը չէր) իրեք բառ հանեց բերնէն՝ ուրով իմացուց իր հոգին , ու իր օրօրոցին վրայ իջեցուց Մտուծոյ և մարդկանց օրհնանքները , այսինքն Ղաառ-Բիւն , Հաաաար-Բիւն , Լաշայր-Բիւն : Երկրորդ օրը քաղաքական յանցանքի համար դրուած մահուան պատիժը վերջնեւով՝ ինքը աս իրեք խօսքերուն ճիշդ մեկնութիւնը տուաւ ներսը . դուք ալ անոնց ստոյգ մեկնութիւնը տուէք դուրսը : Մի իրեք բառերուն միտքը՝ մեր օտար տէրութեանց հետ ունեցած վերաբերութեանցը նայելով՝ աս է . ազատութիւն Վաղղիոյ ան շղթաներէն՝ որ իրեն մտքին ու պատուոյն վրայ ծանրացեր էին . նորէն ձեռք ձգել ան բարձրութիւնը՝ որով Լարոսպայի մեծամեծ տէրութեանցը հաւասար պիտի կենայ . վերջապէս՝ դաշնակցութիւն և բարեկամութիւն ամենայն ազգաց հետ : Եւ որ Վաղղիոյն աղէկ հասկըցեր է թէ իր պարտքն է աս դարուս մէջ ազատութեան ու քաղաքականութեան ծաղկեցնող ըլլալ , աս իրեք բառերուն մէջ մէկն ալ չկայ որ նշանակէ պառելաւ : Եւ որ Լարոսպայն խոհեմ ու արդար է , աս բառերուն մէջ մէկն ալ չկայ որ նշանակէ խաղաղութիւն » :

ԼԱՄԱՐԹԻՆ

Անգամ առ ժամանակեայ տեսչութեան Հասարակապետութեան և պաշտօնեայ արտաքին գործոց :

Ի Փարիզ , 2 Մարտի 1848 :

ՆԿԱՐԱԳԻՐ

() Կը խոստանայ :

() ՈՒՆԻՈՒԹԻՒՆԸ գործելու ատելութիւն մըն է . ծոյլ մարդը կարծես թէ իր երջանկութիւնը գործը մը չընելու վրայ դրած է : Մարդուս վրայ տեսնուած հակասութիւններուն մէկն է աս ախտը . մէկ դիէն կ'ուզէ երկայն ապրիլ , մէկալ դիէն անգործ կը կենայ , որ նոյն է թէ քիչ ապրէր : Մարդուս երկայն ապրիլը իր ժամանակը բանեցընէն կը կախուի . ինչպէս մարդս իր կեանքը կ'երկնցնէ ժրութեամբ և աշխատասիրութեամբ , ասանկ ալ իր կեանքը կը կարճեցնէ պարապօրդութեամբ : () Կը կը սպասէ որ օրերը անցնին , չմտածեր որ օրերը անցնելով՝ մահը կը մօտենայ . ապրիլ կ'ուզէ , ու իր մահուան մօտենալը կը բաղձայ : Եւ խարհիս մէջ բան մը չկայ որ մերն ըլլայ՝ բաց 'ի ժամանակէն . ծոյլը անկէց ալ զինքը կը զրկէ՝ պարապ անցընելով իր ժամանակը . անոր համար ամէն շուշուրութեան աւելի ողբալի է մարդուս իր ժամանակը մոխելը :

() Կը կը մարդս նոր կերպ դիակ մը կը դարձնէ . մարմին մըն է որ կը շարժի ու չարժիր . գրեթէ ողջ ողջ թաղուածի պէս է : Եւ ինչ որ դիւրին է գործը մը ինքիւրենդ ընես՝ քան թէ իրեն ընել տաս : Կործք մը դիր իրեն , աշխարհիս ընդդիմութիւնները կը պատճառէ . ամէն բան իրեն համար դժուար է . տեղ մը խրկէ , ճամբան առիւծները գրաւեր են կ'ըսէ : Կարելի ըլլայ՝ առտուանց անկողնէն չելլեր . կարելի ըլլայ՝ քայլ մը չառնէր , կարծես որ անդամալոյծ մըն է : Հետը խօսելու ատենդ՝ շարունակ կը յօրանջէ . գիրք մը կարդացնես՝ թղթերը կը դարձնէ , կը նայի որ գլուխը ուր կը լմննայ : Հարկաւոր բան մը ուզես , հիմա ով ելլէ բերէ պիտոր կ'ըսէ . կամ հա հիմա կը բերեմ ըսելով՝ կը դանդաղի որ ուրիշ մը իրմէ առաջ շարժի ու բերէ : Եւ մէն